

SPECIMEN PHILOSOPHICUM

De

*Differentia notionum instrumentalium &
realium.*

CUJUS PARTICULARAM I.

CONS. AMPL. FAC. PHIL. REG. AC. AB.

PUBLICO PROPONIT EXAMINI

M. GABR. ISRAEL HARTMAN,

*Philosophiae Theoreticæ Docens, Amanuens. Bibliot: nec non
Reg. Societ. Oecon. Finl. Membrum & Secretarius
Secundus.*

RESPONDENT

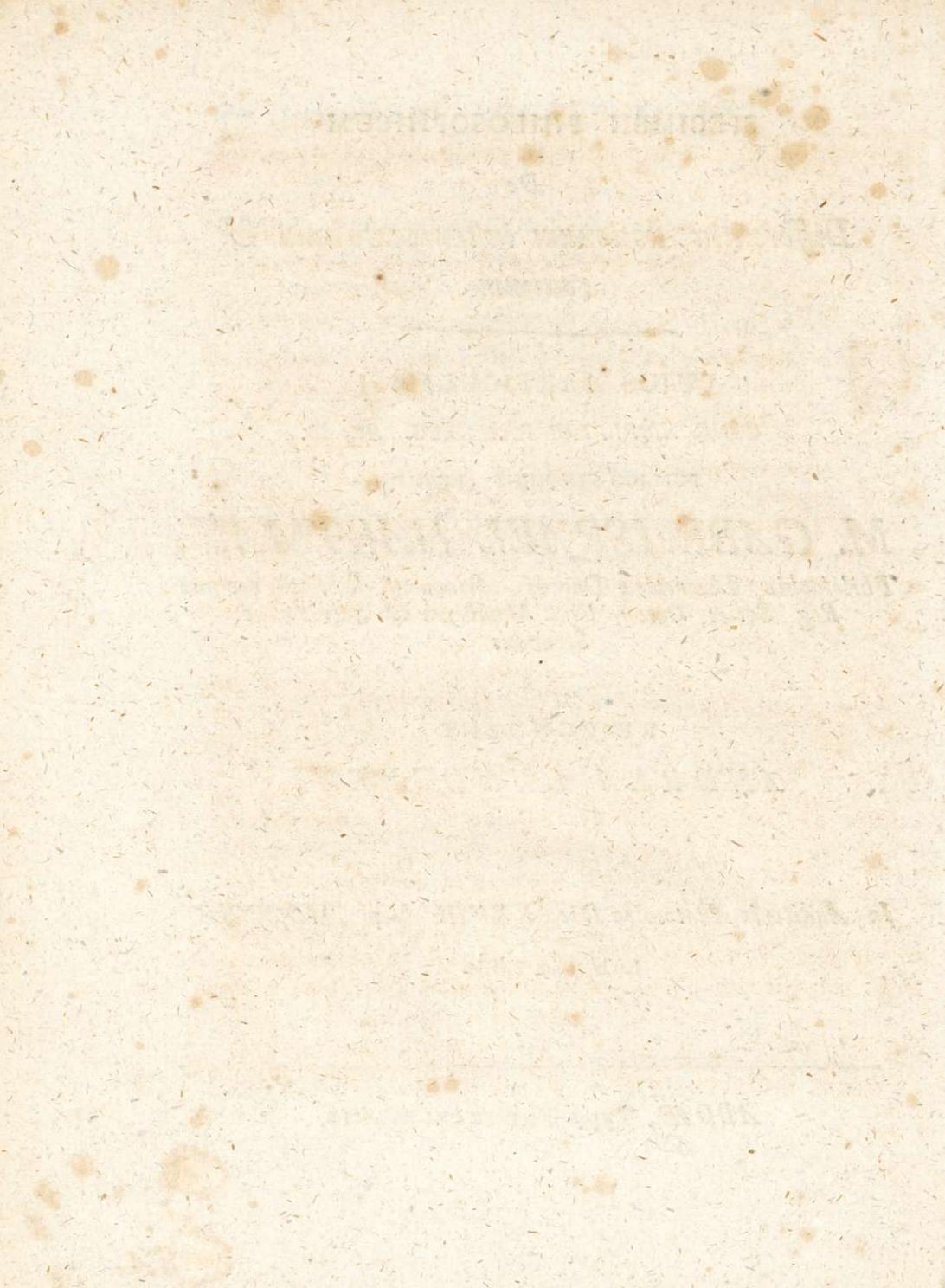
ANDREA LUNDGREN,

SVEO - GOTHO.

In Auditorio Anatomico Die XXVIII Nov. MDCCCLIV

heris p. m solitis.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

Hanc veniam petimusque damusque vicissim.

Horatius.

Quam certum est nos cogitare de rebus, quasdamque res scire atque earum affectiones & relationes observare; tam certo etiam constat, nos nostra cogitata cum aliis hominibus & loquendo & scribendo communicare. Jam inde a primis ætatibus, vix egressi e maxima feritate, ubi etiam fortasse gestibus sensa sua protulerunt, sermone usi sunt mortales; & postquam ad altiorem culturæ gradum pervenit genus humanum, fuerunt, qui non solum litteris suas cogitationes mandare didicerint, sed etiam qui indolem linguarum, quibus usi sint & utantur homines, diligenter sint perscrutati.

Sed quamvis Philosophi, ex altera parte de ideis & cognitione nostra assidue cogitaverint, & ex altera simul cum linguarum peritis de harum indole & legibus diligenter scriperint; nemo tamen, ut putaverim, ad totam, qualis in se est, rationem communicandorum cogitatorum satis accurate animum advertit. E contrario mihi videntur philosophi instrumenta, nobis a summo optimoque Numine communicatio- nis sere solum causa concessa, cum ipsa cogitatione & cognitione rerum sive ideis res repræsentantibus, sœpissime confundi se. Quod si non fecissent, in tot errores, subtilitatesque metaphysicas verborum ambiguitate partas, unde exitum invenire non potuerint, certe haud incidissent. a) Hinc, si hoc

A

ita

a) Idem Locke sensisse videtur. Verba ejus sunt (*Essay on Human Understanding*. B. III, Ch. VIII. §. 1): *The ordinary Words off Lan-*

ita sit, patet, pernesariam esse disquisitionem accuratam
veræ hujus modi s. rationis indolis, discriminisque notio-
num realium & instrumentalium. Quare me laborem & in-
geniolum meum in hanc materiam enucleandam non frustra
impensurum fore putaverim; cum, specimenis academicī loco mea
circa illam rem cogitata peritorum examini subjicerem & pro-
virili explicare & defendere conarer.

Mibi quidem objici potest, quod ex principiis, in hoc
vel illo systemate philosophico obviis, mea de hac materia
fensa non deduxerim; sed in tanta penuria certi, in tot ad
idealismum & scepticismum vergentibus moliminiibus, quæ sy-
stematica philosophica pleraque foedant, quibusque fidem mini-
me esse præbendam existimaverim, non potui, quin propius
ad sensum communem, usumque rationis simpliciorem ea, quæ
statuenda esse putaverim, accommodarem. Quamobrem ad-
res ipsas, quales eas inesse in mente humana intellexerim,
non quales ex principio quodam incerto, ut sunt revera plu-
rima systematum philosophantium, non minus recentiorum
quam antiquiorum, per vias logicas, scilicet ratiocinando,
proveniant, refugiendum esse crediderim: putans me, in per-
scrutatione mea, principiis propriis superstructa & factis ob-
viis consentanea, si scil. id sint, non minus philosophaturum
esse, quam si, res ipsas despiciens, ex præceptis cuiusdam
philosophi, propositam quæstionem pertractatus essem.

§. I.

Quomodo Ens cogitans, summum, perfectissimum, infinitum,
ideas & cogitationes in mente spirituum finitorum exci-
tare.

guage, and our common Use of them, would have given us light
into the nature of our Ideas, if they had been but consider'd with
Attention,

tare & immutare valeat, hoc loco non quæritur; sed tantum de methodo, qua in suis cogitatis communicandis utantur naturæ finitæ, præsertim vero homines inter se, disputandum est. Consilium enim, quo hoc argumentum explanandum nobis sumsimus, aliud non erat, quam ut aliquid conducēremus ad scientiam cognitionis humanae, præparandam: quæ scientia est conditio, sub qua verum invenire & de eo certi esse possumus.

Pro certo autem habemus, has naturas cogitantes non posse ea, quæ sciant, quæque cogitaverint, immediate aliis tradere, ut illa ex mente hujus in mentem alterius quasi fluant, & ita tanquam una cognitio ex duabus efficiatur. Spiritus finiti ita sunt limitibus circumscripti, ut alter eorum extra alterum sit, & nulla communicatio, nisi mediata, inter illos existere possit. In tertio scilicet quodam, ut in medio, cogitationes suas exponat alter, alter vero illas ex tertio illo sive medio quasi exhauriat, sibique proprias reddat, necesse esse facile intelligimus.

Signa igitur externa cogitationum necessaria sunt, si alias existat communicatio illarum inter homines *b)*. Alter illa signa ita proferre debet, ut illis, quæ cogitaverit exprimenda, accurate respondeant; alterum vero oportet hæc signa prolata excipere, & sic intelligere, ut ex indicibus eorum scire possit, quid ille, illis exhibendis, significare & prodere voluerit: Quod autem qua ratione, quibus instrumentis, quotque operationibus mentis, fieri debet, exponere adgredior.

b) LAMBERT in *Novi Organii Semiotica*, & §. 13 dicit, Dass wir ohne solche Zeichen anderen unsere Begriffe nicht mittheilen können, ist an sich so klar, dass es keines Beweises bedarf: & LOCKE in Libro suo de Intellectu humano (Lib. III. Cap. II. § 1.) Man, inquit, tho he has great variety of Thoughts, and such, from which others, as well as himself, might receive Profit and Delight; yet they are all within his own Breast, invisible, and hidden from others

others, nor can of themselves be made appear. The Comfort and Advantage of Society not being to be had without Communication of Thoughts, it was necessary that Man should find out some external sensible Signs, whereby those invisible Ideas, which his Thoughts are made up of, might be made known to others. Et sic alii; illis fere tamen exceptis, qui existentiam rerum externarum per se negarunt, & illam esse extra omnis nostræ cognitionis orbem positam contenderant, quoviam illis de methodo; de qua agimus, non fuit disserendum. Hæc attuli vero, non ut claram rem auctoritate Philosophantium demonstrarem, sed ut cerneretur, rem, de qua convenienter omnes, demonstratio ne non egere.

§ 2.

Primo contitu quidem duo tantum requiri videntur, ut efficiatur ejusmodi communicatio: prolatio scilicet signorum, eorumque perceptio, ut intelligantur. Si vero diligentius hanc materiam tractamus, perspicimus sex omnino operationes adesse, sive sex diversis rebus uti necesse esse, sive sex stationibus esse insistendum, antequam cogitata a mente ad mentem perveniant, seu antequam nostram mentem recte intelligere valeant alii homines, aut antequam nos aliorum sensa percepta & cognita habeamus. Quæ res & operationes sex stationes sunt sequentes.

I. Idæa & idearum series, quæ in mente nostra, res, de quibus cogitamus, nobis representat, & in qua revera consistit ipsa nostra cognitio & cogitatio, quam cum aliquo quodam communicare, eique notam facere, volumus.

Rem scire nihil aliud est, ac Idæam sive imaginem rei ejusdem mente tenere, qualisque illa sit considerare, & partes ejus, quatenus apprehendi poslunt, animadvertere. Vides ex gr. machinam quandam artificiose constructam, ejusque strukturam, indolem, usum, pavidendo & cogitando cognoscere studes; quatenus vero illam tuis & cognitam habes? Latenus scilicet

scilicet tantum, quatenus habes ideam illius machinæ ita effectam, ut hæc per illam, nulla nempe parte comprehensibili omisso, repræsentetur, utque ita tibi sit illa idea loco machinæ, cum de hac ulterius cogitare velis. Scis Deum esse, quando Ideam ejus vere existentis habes. Scis qualis est, si Ideam ejus naturæ consentaneam tenes. Cognoscis hominem certum, quando idea ejusdem hominis ita uteris, ut, absente homine, eum tamen possis tibi in animo repræsentare & ideam considerando, quamvis partem ejus, quasi oculo quodam interno, cernere. Observandum quoque est, nos eadem ratione cognoscere rerum relationes, qua res ipsas, nempe tenendo ideam relationis; quod vero fit, cum ideas rerum in mente juxta habemus, & illas ita consideramus, ut, quomodo se invicem habeant, cernamus, &c).

e) Lector facili negotio observat, vocabula SCIRE & COGNOSCERE hic idem significare. Illis sic uti volui, quia, me judice, idem est rem scire & rem cognoscere; nam nihil omnino ulterius scire possumus, quam id cognitum habemus, & contra. Sunt quidem, qui dicant, nos scire rem, quando non modo rem per se cognoscimus, sed etiam rationes sive causas rei cognitas habemus; sed quis est qui non sciat, nos æque bene dicere: &, scire rem, &, scire causas ejus? scil. interest inter rem scire tantum, & rem positus scire, ita ut etiam causas ejus sciamus. Heic vero quæstio non est de scientia ut cognitione demonstrabilis; sed de cognitione nostra in universum. Huc pertinet quod ARISTOTELIS (ANALYTICOR. POSTER. L. I. C. 2.) dicit, ubi definire voluit quid per το Scire (εἰδέναι) intelligendum; scil. Seire rem, esse idem, ac perspicere quæ sit causa rei; quod illa revera ejus rei causa sit, & quod hæc aliter se habere non posse: & secundum THOMAM CAMPANELLA est SCIRE, rem per causas nosse (vid. BRUCKERI HIST. CR. PHILOS. TOMI IV. P. II. p. 131.) Quæ omnia de cognitione demonstrabili, sive Scientia, ut vulgo sumuntur, manifeste agunt.

Philosophi diverso modo exponere voluerunt quid sit COGNOSCERE, quid sit COGNITIO. Opiniones eorum afferam, ut videat Lector quid certi & demonstratione ulterius non egenti in illis insit, quæ dixerim. WOLFF (PSYCHOL. EMPIR. PART. I, SECT. II. C. I. §. §.

51, & 52) dicit: "Rem cognoscere idem esse ac ejus notionem vel Ideam sibi acquirere — Cognitionem esse actionem animæ, qua notionem vel ideam rei sibi acquirit: in quo cum illo congruit definitio cognitionis, quam exhibet BAUMEISTER quasi commentandi causa (ELEM. PHIL. REC. METAPH. §. 183): Adio illa, qua anima res sibi repræsentat & percipit, dicitur COGNITIO. Hic observare licet, Actionem aut passionem non ad cognitionem ipsam pertinere, sed ad systema Wolfianum. Nam cum Ideam sive notionem rei tenemus, cuncta quæstione de ortu ejus Ideæ sive notionis omisso, rem eatenus cognoscimus, quod cuique facile est intellectu.

LOCKE, cui plures consentiunt, (De intellectu hum. L. IV. C. I. §§. 1. 2.) dicit . . . it is evident, that our KNOWLEDG is only conversant about our Ideas. KNOWLEDG then seems to me to be nothing but the Perception of the Connection and Agreement, or Disagreement and Repugnancy of any of our Ideas. In this alone it consits. etc. Scil. putat cognitionem consistere non in ideis sive notionibus ipsis a mente perceptis; sed solum in earum convenientia & pugna, quatenus a mente percepta sit. Quare etiam (L. IV. C. III. §. I & 6) dicit: We can have KNOWLEDGE no farther than we have Ideas. . . . It is evident, therefore, that the Extent of our KNOWLEDG comes not only short of the Reality of Things, but even of the extent of our own Ideas. . . . We have the Ideas of a Square, a Circle, and Equality; and yet, perhaps, shall never be able to find a Circle equal to a Square, and certainly know that it is so, &c. Sed longe aliud est perspicere relationes inter res intercedentes, & cognoscere res istas. Verum quidem est, nos eatenus etiam cognoscere relationes rerum, quatenus ideas illarum accuratas habemus; sed quando in notione Circuli quantitatem ejus non accurate cognitam, quamquam determinatam tenemus, mirandum non est, quod non possumus accuratam instituere comparationem inter Circulum & quadratum; nam non possumus cognoscere ea esse æqualia aut inæqualia respectu magnitudinis eorum, quorum magnitudinem non cognitam habemus. Ex altera parte vero luculenter patet, nos rerum relationes non posse cognoscere ulterius, quam ipsis res novimus, h. e. quam Ideas illarum mente tenemus — Unde constat, nos eatenus tantum res cognoscere, quatenus earum ideas habemus, & his ipsis absolvitur nostra cognitione.

KANT vero (ille quidem celeberrimus) ex tenore systematis sui statuit

statuit cognitionem in eo consistere; quod datæ Ideæ se determinante referunt ad Objectum quoddam. Verba ejus sunt (CRIT. D. R. VERN. II AUF. pag. 137. Conf. MELLINS WÖRTERB. D. KRIT. PHILOSOPHIE, ART. ERKENNTNISS): ERKENNTNISSE bestehen in der bestimmten Beziehung gegebener Vorstellungen auf ein Object. Object aber ist das, in dessen Begriff das Mannigfaltige einer gegebenen Anschauung vereinigt ist. Unde videtur cognitionem apud illum non esse nisi Ideam rei; cetera systema ejus respiciunt, s. modum, quo, ex mente ejus, Ideas rerum habere possumus. Observandum autem est, cognoscere, ex præceptis ejus, certum semper Objectum respicere, quatenus sensibus, sive sensualitate mentis percipiatur, non vero quatenus cogitari posit aut cogitur, ut possibile tantum, (Vide de hac re MELLINS WÖRTERB. ART. ERKENNTNISS & locum ibi citatum). Sed est notandum, nos cognoscere rem non amplius, quam Ideam ejus habemus, itaque aut ut possibilem tantum, aut ut vere existentem. Aequem nempe bene dicimus cognoscere rem possibilem qua' talem, ac cognoscere rem, ut sensibus perceptam; nam modus cognoscendi, cognitionis esentiam non efficit. Quod etiam ferit ea, quæ de cognitionis indole dicit ABICH (SYSTEM DES ELEMENTARPHILOSOPHIE pag. 19. 109, & 128), cuius verba sunt: *Mit den Erkenntnissen erkennen wir Gegenstände; das ist Thatssache . . . Das Erkennen ist nämlich ein Bewusstseyn in so fern es durch eine ERKENNTNISS bestimmt ist, ein Bewusstseyn von einem solchen und keinem andern Gegenstande zu seyn; und eine ERKENNTNISS ist eine Vorstellung in so fern sie Bestimmungsgrund des Bewusstseyns ist, &c.* — Sed non est amplius de hujus verbi usu disputandum; cum omnino extra dubium esse putem, nos non nisi per ideas res cognoscere:

De re autem cogitamus, quando ideam illius rei in conspectum mentis provocamus, & ita tractamus, ut partes ejus quasi percurrente, singulatim consideremus, quæ sint, quales sint, quomodo totam ideam sive rem repræsentatam efficiant— præterea, quando illam ideam cum aliis ideis comparamus, eas juxta contemplamur, & ad relationes, tali collatione ortas, attendimus. d).

Cuique manifestum est, nos cogitando non immediate res ipsas tractare, sed solum ideas rerum. Cogitando quidem possumus

sumus rem nobis familiariorem reddere, diligentius considerantes partes ejus, quales & quatenus in idea, quam tenemus, sunt obviæ: & conferendo istam ideam cum ideis ceteris, relationes rerum quæ & quales esse possint, detegentes: nam ejusmodi comparatione instituta, qua ideas rerum juxta & invicem animo intuemur, efficere quidem valemus, ut recte dicere possumus: ubi res, de qua agitur, in hoc vel illo statu est, quando a tali re ita aut aliter afficitur, vel quando hoc vel illo modo tractatur, vel ubi denique hac vel illa ratione cum aliis rebus convenit, & s. p. ita te habeat, ejusmodi relationes orientur, tales effectus proveniant, necesse est, quatenus scilicet rem ipsam, resque cum quibus illam comparamus, accurate per ideas nostras repræsentatas habeamus — idque non aliter, ac chemicus, qui in officina materiam materiæ miscet, & effectus inde provenientes certit, dicere potest & pro certo habere, ejusmodi effectus etiam extra officinam in gremio naturæ, ubi & quando eædēa materiæ eadem ratione miscentur, necessario existere. Minime vero rem ipsam, quæcunque sit, cuiusmodique natura & inde gaudeat, quatenus per se sit, cogitando invenire possumus, nisi jam in ideis nostris data & determinata est; nam illas, quas tenemus ideas rerum, tractare *e*), considerare, conferre quidem valet mens, non vero immediate augere, nec incognitam rem ad cognitionem perducere, nisi rebus ipsis percipiendis: nempe, cogitando, notitiam non rerum ipsarum, sed relationum inter res sibi jam cognitas intercedentium, & eorum quæ inde consequuntur, acquirere possunt homines.

Qui vero plures partes, pluraque, ut dicunt, prædicata rei int̄a mentem tribuit & adnumerat, quam illius idea jam continet, vel quam ex ipsa re, percipiendo haurit, nisi relativa essent, certe errat, imaginationisque fructus sive sc̄tem pro re ipsa falso habet; quod igitur veritatis studiose evitandum esse, sole meridiano est clarissim *f*).

a) De indole cogitationis multa docuerunt Philosophi, quorum tam
men cogitata ad tres apte referri possunt classes:

x:o Qui putarunt cogitationem idem esse ac conscientiam, qua nobis
omnium eorum, quae in nostra mente sunt vel sunt, consciit sumus,
ut cogitare rem, sive de re cogitare, idem omnino sit ac con-
scium idæ illius rei esse, & cum nullam rem cognoscamus, nisi
quatenus ejus ideam in mente nobis repræsentatam habeamus, h.
e. cuius idæ nobis consciit sumus, cogitatio & cognitio revera
idem significare videtur: sic WOLF (PSYCHOL. EMPIR. §. 23 &
seqq.) notionem cogitationis exponit. COGITARE, inquit, dicimur,
quando nobis consciit sumus eorum, quae in nobis contingunt, &
quæ nobis tanquam extra nos repræsentantur (extra nos, scil. ut
cogitantes, ut subiecta cogitationis). Cogitatio igitur actus ani-
mæ, quo sibi sui rerumque diiarum extra se conscia est. — Nos
igitur cogitare affirmamus, quando nobis rerum quarundam aut
operationum mentis nostræ sumus consciit. Enimvero quando no-
bis nihil consciit sumus, veluti in somnio, tum nos non cogitare
pronunciamus. (De conscientia idearum in somnio non est cum
illo disputandum, quia Systema Leibnitianum redolet, & quia
cuique notum esse debeat, nos omnino nihil nobis repræsentatum
habere, nisi simul ejus consciit sumus. — Quod idem etiam in-
telligendum est, in §. 26 ubi dicere pergit:) Omnis COGITATIO &
PERCEPTIONEM (qua est vide ibid. §. 24) actus mentis, quo ob-
jectum quocumque sibi repræsentat — ita enim, inquit, per-
cipimus colores, odores, sonos: ita mens percipit se ipsam &
mutationes in se contingentes) & APPERCEPTIONEM (qua mens
perceptionis sive sibi conscia est) involvit. Scil. operationem, cu-
jus nulla pars abesse posuit, in duos quasi diversos actus di-
vicit, ut systema, quoad ideas non adhuc ad conscientiam eve-
ctas, defensum & integrum haberet. — CARTESIUS, cuius
principium philosophandi erat: cogito, ergo sum, etiam distin-
ctius eandem cogitationis notionem exponit (PRINIP. PHILOS.
PART. I. ART. 9.). Ejus verba sunt: Cogitationis nomine intelli-
go illa omnia, quæ nobis consciis in nobis sunt, quatenus eorum
in nobis conscientia est. — Atque ita non modo intelligere,
velle, imaginari, sed etiam sensire idem hic est, quod cogitare
(Conf. BRUCKERI Hist. CRIT. PHILOS. TOMI IV. P. II. p.
295.). Cartesius vero, postquam animam sive spiritum esse Sub-
stantiam cogitantem docuerat, statuebat spiritum semper cogita-
re, itaque etiam animam humanam quanquam suarum cogitatio-
num non semper esset conscia, veluti in somno; & ita no-

men cogitationis vel latius sumit, aut sibi contradicit. — LOCKE hanc notionem cogitationis, quasi jam stabilitam, nullaque disputatione gentem, habet. Ideas animo tenere & trahere erat ei cogitare, quod videre potest lector apud illum, LIB. CIT. B. II. C. 19. — Cum his convenit, non solum quod CHEV. DE JAUCOURT (ENCYCLOPEDIE OU DICTIONN. &c. à NEUFCHATEL. ART. PENSÉE) dicit, cuius verba sunt: *On peut régarder le mot PENSÉE comme celui qui exprime toutes les opérations de l'ame. Ainsi j'appelle PENSÉE tout ce que l'ame éprouve, soit par des impressions étrangères, soit par l'usage qu'elle fait de sa réflexion — sed etiam aliquo modo, quod ex recentioribus BOUTERWEK (ANFANGSGR. DER SPECUL. PHILOS. p. 45) urget: Der wirkliche Act der Selbstherhebung des Subjects über die Objekte ist das ursprüngliche Denken, und dessen Resultat der Gedanke . . . Es ist eins, ob wir sagen: Das Subject spricht sich selbst ein eigenes Daseyn zu: oder Kürzer: ICH DENKE. Et ap-perceptionem Wolfii, & in hac omnem liberam idearum nostrorum tractationem!* Unde cernere potes quatenus cum illa, quam meam esse dixi sententiam, convenienter re, quamquam verbis discrepant.

210. Alii vero cogitationem, illam esse mentis actionem, qua relationes rerum & idearum percipit & observat, omnino idem, quod Locke cognitionis nomine notavit, (vide supra p. 6.) statuere voluerunt. Huc adnumerandi sunt e. gr. TETENS, qui (PHILOSOPHISCHE VERSUCHE ÜB. DIE MENSCHL. NAT. VIERT. VERS. I.) dicit: *Das Gewahrnehmen ist Eine von den ersten Wirkungen des Vermögens der Seele, womit sie Verhältnisse und Beziehungen in den Dingen erkennet. Dieses ganze Vermögen will ich zusammen von nun an die Denkkraft nennen, so wie das Erkennen der Verhältnisse und Beziehungen in den Dingen überhaupt, ein DENKEN heißen kann. . . . Die Denkkraft, das Vermögen Verhältnisse und Beziehungen zu erkennen, ist daselbige Vermögen &c.* — & DALBERG (VON DEM BEWUßTSEIN: p. 19 & p. 21.) ubi verba hæc existant: *Das DENKEN: düssert sich durch Vergleichen der innern und äussern Gegenstände . . . Das DENKEN der Seele besteht in Vergleichen der Ähnlichkeit und Erkennen der Verschiedenheit.* Ab his non valde discrepat quod FICHTE (SONNENKÄRER: BERICHT &c. p. 6.) scribit: . . . man kann nur NACHDENKEN über das beobachtete, nur dieses, so wie es beobachtet ist unter sich VERGLEICHEN, keineswegs aber durch bloßses Denken sich neue Gegenstände erschaffen.

3:o Sunt denique, qui cogitationem ad notionum tantum universalium tractationem, sc. ad cognitionem per notiones universales, referant. Hujus cohortis antesignanus PLATO recte dicitur. Sena ejus TENNEMANN (Geschichte der Philos. B. II. p. 295. 296.) ita Theodisce exponit: *Das Denken ist nehmlich eine Art von innern Sprechen mit sich selbst - - und das aus Verbindung der Begriffe besteht, so wie eine Rede eine Verbindung von Nenn und Zeitwörtern ist. - - Das Denken ist nun überhaupt das Verfahren mit Begriffen &c.* (Platonis verba sunt Theaetet. p. 151. & Sophista p. 295. 296, quæ ibi videat, qui eorum ipse videndi cupidus sit). Addi adhuc posunt, quæ ex Platone (Phaedo p. 181) affert TIEDEMAN (Geist der spec. Philos. B. II. pag. 184 seqq.) *Das Denken stellte sich Plato als ähnlich dem Empfinden vor, als ein Berühren des intelligiblen, ein Annähern zum intelligiblen, eine Richtung auf das intelligible, wie er denn das Empfinden ein Berühren der Körper nennt.* — Intelligibilia vero Platonis erant *Ideæ* (Notiones Universales) quæ ex ejus opinione erant divinæ & (si ita dicere licet) substantiales. Post Platonem, præter alios, LEIBNITIUS eandem fere cognitionis notionem fovit, quod ex Princip. Phil. more geom. demonstr. Definit. CXXV, luculenter patet, ubi verba ejus sunt: *Cogitatio (Idea) est ipsa repræsentatio distincta in subiecto individuo eorum, quæ in sensationibus vel phantasmati pluribus singularibus similia sunt, per voces determinatae significationis facta.* — *Cognitionem ab apperceptione in genere distinguimus, & pro apperceptione universalium accipimus: - - animabus rationalibus in specie Cognitionem assignantes.* Cum his congruit fere tota Schola Kantiana. KANT dicit (Cr. d. r. Vernunft. II Aufl. p. 94) *Denken ist das Erkenntniß, durch Begriffe. Begriffe aber beziehen sich, als Prädikate möglicher Urtheile, auf irgend eine Vorstellung von einem noch unbestimmten Gegenstände.* (Conf. MELLINS Wörterb. der Krit. Philos. art. Denken) . . . Eandem rem exprimit BECK (Grundriss der Krit. Philos. § 1.) his verbis: — *Denken heißtt, sich Gegenstände durch Beylegung gewisser Bestimmungen (d. i. Merkmale oder Prädikate) vorstellen. Eine solche Vorstellung heißtt Begriff, &c., KIESEWETTER (Grundriss, einer allg. Logik. — §. 12.), Denken, inquit, heißtt überhaupt diejenige handlung des Gemüths, wodurch Einheit des Bewußtseins in die Verknüpfung des Mannigfaltigen gebracht wird; oder auch, Denken ist das Vermögen (non facultas sed actus?) mit-*

telbare Vorstellungen (d. i. Begriffe) hervorzuheben: & sic porro. — Cognitionem scil. referunt ad objecta certa, Cognitionem vero ad notiones, quibus objecta in genere repräsentantur — sed in Definitione supra e Bouterwek allata, videntur ambæ conjugi; me vero judge, hoc discrimen minoris est momenti; nam negari non potest, nisi usu loquendi rejecto, nos etiam tunc cogitare, quando ideas objectorum certorum (ut singulares) conferimus, & illarum relationes animo cernimas, atque etiam quando ideam rei certæ in mente sic volvimus, ut quæ, qualisque sit, videamus, quod fieri potest ita sine notionibus universalibus, ac si illis antea gaudemus — Itaque cogitare idem est, ac Ideas suas quodam modo animo tractare, veluti cognoscere idem est ac Ideas rerum habere. Cognitio scilicet exhibet materiam, quam cogitando tractamus. — Quod eo facilitius mihi concedatur, quod Philosophi, quamquam inter se de limitibus discrepantes, tamen omnes in eo convenient, quod cogitare est animo tractare notiones; quare mea sententia est quasi complexus omnium illorum; quod eo melius est, quod nulli systemati eorum addictus sum.

- a) Intelligas hoc vocabulo, omnem internam mentis circa ideas suas actionem, qua scil. illas dividit, componit, duplicat, mutat, &c. — idem quod Svethe dicimus: behandla.
- f) Confer quod de hac re loquitur Fichte, loco supra citato. MELLAN (Wörterb. l. c.) dicit: *Das Denken ist also das Mittel die Anschauungen (Ideas rerum, quatenus sensualitate Mentis, sive ut locuti sunt: sensibus exteris & internis, percipiuntur) zu verstehen, und alles Denken zweckt als Mittel auf Anschauung ab; denn das Denken wäre ein blosses spielen mit Vorstellungen, wenn es nicht zum zweck hätte, etwas dadurch zu erkennen, was nicht bloß gedacht, sondern entweder in der Anschauung gegeben ist, oder doch mit derselben nothwendig zusammen hängt.* LOCKE (On Hum. Underst. B. IV. Ch. III. §. 2.) postquam demonstravit nos omnem materiam cognitionis nostræ, omnes ideas & notiones, sensuum ope accepisse, affirmat: *That we can have no Knowledg farther than we can have perception of that Agreement or Disagreement (scil. inter ideas nostras). Which Perception being, 1. Either by Intuition, or the immediate comparing any two Ideas; or, 2. By Reason, examining the Agreement or Disagreement of two Ideas, by the Intervention of some others; Or, 3. By Sensation, perceiving the Existence of particular*

ticular Things. Notandum vero est *Knowledg* sive cognitionem hoc loco continere etiam ea, quæ cogitando cognoscere valemus. Et sic de hac re senserunt fere omnes, qui non veritatem logicam (convenientiam notionum inter se) cum veritate reali sive materiali, sive objectiva (convenientia cogitatorum cum objectis sive rebus cogitatis, ut scil. hæc tales in se revera sint, quales illas esse cogitemus) confuderunt, & quod potest esse, pro eo quod revera est, temere sumserunt, ut ARISTOTELIS (Confer quod de illo scriptit Tennemann l. c. PHILOSOPHIE DES ARISTOTELES pag. 85.) & recentioris ætatis Philosophi, qui verum & possibile non satis cognoscere, inveniuntur.

Hæc omnia vero de indole cognitionis & cogitationis afferenda esse censui; ut, antequam ulterius explicemus modum, quo cognitiones, & cognitionem nostram aliis manifestare possumus, ideas, quid per cognitionem & cognitionem sit intelligendum.

II. Notiones partibus Idearum sive cogitationum diverso modo, pro diversitate conditionis & artis, respondentes, terminis sive signis externis denotatas, animo tenere, investigare, in conspectum mentis proferre, ordine debito construere.

Hæc est secunda mentis operatio, quando in communicandis cognitis & cogitatis versatur. Quæ autem ut magis perspicua evadat, sequentia mihi afferre liceat,

Cum primum sermone uti incepissent homines adhuc rudes & inculti, sonum tantum articulatum, quem prodere valebant, observarunt, illoque usi sunt, nondum animadvententes, eundem sonum pluribus in verbis obvenire, numerumque sonorum simplicium, quamquam in compositione syllabarum, verborum, orationisque, permagnum esse videretur, tamen revera non esse nisi admodum parvum. Sed ad altiorem cultus gradum jam provesti, facili negotio perspexerunt, nos non proferre plures quam circiter viginti quinque litteras diversas, quarum diversa compositione omnis sermo, omniaque verba linguarum efficerentur, & adhuc tamen infinite plures

voces illarum ope proferri posse: ut hodie aliquot tantum supra viginti literis utimur scribentes, ad designanda omnium linguarum diversa vocabula g). Quod si non animadvertisserit homines, necessario immensus evasisset numerus figurarum, ut hodie fere Sinensium, qui, quodcunque verbum propria figura denotantes, usque ad octoginta millibus figurarum uti traduntur. — Hoc exemplum nobis ostendere potest, numerum quoque diversarum partium in nostras ideas ingredientium, si ad illas separatim attendimus, posse esse non infinitum, quamquam ideæ & res, quarum ideis gaudeamus, per multæ sint, numerumque illarum in infinitum extendi possit. Sic utique etiam res se habet. Quis enim est, qui non sciat, eundem colorem, figuram, motum, structuram, indolem &c. saepissime occurere nobis? Quantus v. gr. numerus rerum viridum? & sic porro. Unde intelligi potest, ideas partium diversarum, quatenus discerni & comprehendendi *) queant, facili negotio posse memoria teneri & in ordinem redigi, quamvis ideas rerum perceptarum & cogitatarum, omnes, ob immensam multitudinem, nullo modo retinere valeamus.

g) Nam si literæ sunt viginti quinque, si in hoc numero vocales, quæ sonum sustinere valent, sunt novem, & si scire velis quot vocabula exsistere possint, quoque vocabulo tantummodo duabus litteris constante, facile invenies jam inde, præter novies novem vocales duplicates, ducenta octoginta octo diversa vocabula oriri posse, & vocabulorum ex tribus litteris consistentium præter novies novem novem vocales triplicatas, tredecim millia, & octingenta octoginta octo, existare. Unde quisque scire potest, quam immenso numero vocabulorum uti possunt mortales, cum non solum plures litteras in quaque syllaba, sed etiam plures syllabas in uno verbo ponere valent, licet numerus sonorum simplicium sit admodum angustis limitibus circumscriptus.

*) Scil. ut eadem & ut diversæ.

Quod vero cum ita sit, facile intelligimus, quomodo oriuntur Notiones, quæ, ob causas mox exhibendas, universales

sales nominantur. Attenditur nempe animus ad diversas partes rerum obvenientium, quibus separatim considerandis & in mente tenendis, notiones simplices oriuntur, quibus postea tanquam litteris cogitationum utimur. Itaque ex una re tot accipimus notiones simplices, quot sunt partes, i. e. affectiones & relationes &c. istius rei, quatenus figillatim animadvertuntur. - Præter has simplices, compositas ex paucioribus aut pluribus simplicibus, notiones habemus, quas mens aut vi propria ex simplicibus illis scil. una animo contemplandis, rursus composuit, aut ex ideis rerum obvenientium, eodem modo ac simplices, jam compositas i. e. pluribus ex partibus discernibiliibus. jam constantes, hausit. Nempe: ex infinitis illis, quæ a simplicibus componi, & ex ideis rerum immediate formari queunt, illas tantum notiones memoria compleæti curamus, quæ frequentius occurrentibus rebus & circumstantiis respondent, & quas, eo ipso, util s esse nobis judicamus, ut notiones trianguli, hominis, arboris, bruti, lapidis, edendi, loquendi &c. quæ saepe quidem quasi nota quadam rem designat, *) scepisime tamen valde compositæ sunt. b).

*) E. gr. Notio animalis cuiusdam, ex Zoologia comparata, quæ Notio dentes animalis solum spectet.

b) Mens, in notionibus suis, de quibus loquimur, acquirendis & in ordinem redigendis, intra se idem facit quod ille extra se (ut quasi in speculo videoas imaginem hujus operationis), qui colligit & depingit sibi herbas, fructus, animalia, colores, figuræ &c. Observanda scilicet sunt sequentia: 1:o In initio libri sui simplices colores, figuræ & partes hic ponit, ut eo facilius magis compositas res in ordinem postea redigat. — 2:o Unum tantum cuiusque generis depingit, vel potius, ubi res, quam jam habet depictam, ei obvenit, in illa depingenda rursus operam non ponit, sed tantum in illis, quas non antea collectio ejus habet, ut insit in illa exemplar omnium rerum occurrentium. 3:o Quando rem depingere vult, illi necesse non est sci-re, an sint in mundo plures res ejusdem generis, quam illa, quam invenit & depingit. 4:o In ordinem res hoc modo collectas sic redigere studet, ut facile unamquamque earum rursus inveni-

invenire possit. 5:o Sic in illis considerandis versatur, ut illi familiares fiant, utque mox, quando res in mundo occurrat, illam agnoscat & sciat, non solum an sit eadem quam habet depictam, sed etiam qualisque sit quatenus aliis sit similis, & quæ sibi propria habeat, quoniam jam considerando exemplar suum hæc omnia quodammodo observaverit, & ad rem obvenientem ea applicare possit. 6:o Si consilium colligentis est, ut ex collectis, res occurrentes agnoscat & sibi familiares, ut jam, figuris suis considerandis, cognitas, habeat, omnia ea ex collectione sua ejicit, quorum similia non amplius invenit, ut multitudinem supra modum non augeat, sed faciliter conservata & sibi cognita habeat cetera, cum inutilia non curet; quamquam a priori quasi non potuit fore, an res quedam eset utilis suæ collectioni nec ne, propterea illam conservare voluit, donec expeliendo videt sibi illa opus non esse. & si porro. Sic omnino in colligendo notiones mens se habet — quod intelligenti est manifestum — Notandum tamen adhuc est mentem in collectione suam notionum, non solum rerum, illarumque partium notiones, sed etiam relationes, causas & effectus &c. excipere, non solum res externas sensibus perceptas, sed etiam internas conscientia immediata animadversas.

Notiones igitur tam simplices quam plures compositas memoria tenemus, quas universales appellamus, & quæ ab illis, quæ res ut existentes repræsentant, accurate distinguae sunt. Seriem sive ordinem proprium efficiunt, diversum omnino ab ordine *idearum realium* (quas ob immediatam objectorum representationem ita nominare liceat), quæ, aut mundum, resque existentes quatenus illas cognoscimus, aut imagines phantasie quæ sunt quasi res, essent, & omnia circa has res aut veras aut imaginarias cogitata, serie sua nobis quasi in speculo repræsentant, cum e contrario illæ, quas nomine notionum universalium adhuc designavi, nullam rem sicuti rem repræsentant, sed ut verba in Lexico, ita illæ in mente sunt ad usum paratae, quando illis uti volumus.

Diximus notiones illas simplices & compositas, quæ propriam & ab ideis realibus omnino diversam seriem constituunt, nomi-